

Förord

Denna antologi vänder sig till alla som är intresserade av estetiska ämnen, skapande och lärande. Den vänder sig särskilt till verksamma lärare i estetiska ämnen inom olika skolformer samt till blivande lärare och lärarutbildare. Boken riktar sig även till forskarstuderande och forskare inom estetiska kunskapsområden. I antologin diskuterar erfarna pedagoger och universitetslärare sina forskningsfrågor kring estetiska ämnen och läroprocesser ur ett praktiktäna perspektiv. Författarna är alla knutna till eller verksamma vid institutionen för de Humanistiska och Samhällsvetenskapliga ämnena didaktik (HSD) på Stockholms universitet. Övergripande frågor gäller hur estetiken berör många aspekter av mänskligt lärande, som nyfikenhet, kreativitet och motivation samt koncentration, uppmärksamhet, delaktighet och disciplin. Fokus ligger således både på kunskaper och produkter och på estetiska uttryck och estetiska läroprocesser där lärare och elever/studenter bidrar med sina reflektioner. Undersökningarna handlar om barn, elever och studenter i deras estetiska läroprocesser med olika uttryck i varierande skapande verksamheter och verkstäder, alltifrån förskola, grundskolans yngre och senare åldrar, gymnasiet och kulturskolan till universitetsutbildning och internationella jämförelser.

Denna bok tillägnas postumt professor emeritus Lars Lindström (1943–2018), som gick bort i år den 31 januari 2018. När arbetet med antologin startade 2014 var det planerat att Lars Lindström skulle skriva förordet, men förra året fick vi besked om att hans svåra sjukdom hindrade honom att fullfölja arbetet. Nu får vi som varit hans kollegor, doktorander och studenter i många år istället ta över pennan och som ett tack till honom fullborda boken. Lars Lindström har ägnat sin långa forskningsgärning åt de estetiska ämnena betydelse för skapande och lärande. Han verkade åren 1976–1994 som universitetslektor i pedagogik vid bildpedagogiska institutionen på Konstfack, och började 1990 sitt arbete på

Lärarhögskolan i Stockholm, sedermera vid Stockholms universitet. Hans insatser för pedagogik och utbildningsvetenskap, hans omfattande, prisbelönade forskning och internationella samarbeten finns dokumenterade bl. a. i Vetenskapsrådets rapport 2008; *Nordic visual arts education in transition*. Där ger han en historisk översikt över de estetiska ämnenas roll i skolutveckling, pedagogisk och utbildningsvetenskaplig forskning fram till 1990-talets reformer.

Ur ett historiskt perspektiv framgår det tydligt att estetiken och skolan har gått hand i hand alltsedan de första utbildningarna formades i de nordiska länderna. I Sverige var det genom kyrkan de möttes; sångerna, bilderna och bibelberättelserna blev grunden för vad som skulle bli svenska skolan. Även om kontakter funnits där så har relationen mellan estetiken och skolan dock inte alltid varit lika stark. Relationen har tidvis varit distanserad och nästan kylig, tidvis varm och nära. Denna bok är ett nedslag i en period, från starten på millenniet 2000, där relationen mellan estetiken och den svenska skolan varit ansträngd. De nya estetiska ämnesinriktningar som byggdes upp inom lärarutbildningen 2001 blev mycket populära, men verkade i motvind och lades ned efter bara några år. Skolan sökte sig nu mot målstyrning och mätbarhet och det blev viktigare att visa hur mycket faktakunskaper den svenska skolan kunde producera, än att utveckla människor i samspel med konst och kultur. Begrepp som "flum" blev ett nedsättande epitet på den skolverksamhet och de undervisningsaktiviteter som inte ledde till direkt mätbar kunskap. Estetiken fick således en mer och mer perifer roll i skolan och lärarutbildningen. Viktiga ledord för skolan såsom bildning och kulturarv, fick en minskad betydelse under det första decenniet efter millennieskiftet; områden där estetiken hade varit i sitt esse.

Som en motvikt till besluten att lägga ner estetisk verksamhet på gymnasiet, drastiskt minska möjligheterna för lärarstudenter att välja estetiska inriktningar samt dra ner på undervisning i estetiska ämnen inom förskollärarutbildningen och lärarutbildningar för yngre åldrar, började såväl akademiker och lärare som kulturliv och konstnärer att engagera sig för att skolan och estetiken återigen skulle bli bästa vänner. Det skrevs många artiklar, rapporter och avhandlingar för att belysa nackdelarna med att förvisa estetiken till skolkorridorerna och försvaga de ämnen som

betraktas som estetiska skolämnen. (Alerby & Jörunn Elíðóttir, 2006; Aulin-Gråhamn, Persson, & Thavenius, 2004; Ericsson, 2002; Lindgren, 2006; Lindgren & Ericsson, 2011; Lindström, 2012; Marner, 2005, 2008; Saar, 2005; Thorgersen, 2007). Konferenser anordnades¹, organisationer och nätverk på sociala medier byggdes upp, och mitt i denna rörelse befann sig vår grupp av forskande och undervisande lärarutbildare inom de estetiska ämnena vid lärarutbildningen i Stockholm.

När Lärarhögskolan i Stockholm vid Campus Konradsberg på Kungsholmen upphörde att existera 2008 flyttades de estetiska ämnena över till en nybildad institution, Institutionen för utbildningsvetenskap med inriktning mot tekniska, estetiska och praktiska kunskapstraditioner (UTEF) knuten till Stockholms universitet. ”It’s a new dawn, it’s a new day, it’s a new life for me – And I’m feeling good.”² Eller var det kanske inte riktigt så estetylärarna kände sig då? Dessa lärarutbildare representerade estetiken och de skapande verksamheterna i skolan, men vid Stockholms universitet blev deras ämnen nu avsevärt reducerade och marginaliserade. Från att ha varit en av Sveriges starkaste utbildnings- och forskningsmiljöer inom estetiska ämnen i lärarutbildningen, framförallt drama, men också bild, slöjd och musik, blev dessa verksamheter inom loppet av fem år i det närmaste uttraderade. I det ombyggda *Stallet* i Frescati tvingades lärarna i de estetiska ämnena att försöka hitta sig själva i en smärtsam omställning till en ny roll, hopträngda i nya undervisningslokaler, visserligen vackra och funktionella men på en bråkdel av den plats som fanns tidigare på Campus Konradsberg ”Vi behövde lära oss simma som sjöhästar, flyga som flygfiskar”. Man samlade krafter vid överföring till ny institution på Stockholms universitet, CeHum (som sedermera blev HSD), och ett nytt huvudområde och forskningsområde formulerades som motstrategi: Estetiska lärprocesser skulle bli De estetiska ämnenas didaktik.

Antologin lyfter fram detta huvudområde *De estetiska ämnenas didaktik* i lärarutbildningen vid HSD och på Stockholms universitet. Boken speglar den forskning som bedrivs inom det nya forskningsområdet *De estetiska, humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik*. Vi som deltar i antologin är alla knutna till de estetiska ämnena vid HSD, såväl inom forskning och

forskarutbildning som undervisning i ämneskurser med inriktning mot ämnena Bild, Dans, Drama och Musik. Våra texter redovisar inte bara den aktuella forskningen och den forskarutbildning som bedrivs utan även det fortlöpande FoU-arbete som utvecklas inom ramen för lärarnas undervisning i olika ämneskurser samt av aktiva lärare i skolor på fältet. På så sätt speglas vilka aktuella forskningsfrågor som genomsyrar hela det estetiska kunskapsområdet inom lärarutbildningen vid HSD.

De olika kapitlen är berättelser inifrån denna process av att lära sig bli någon och något igen. Det innebär att berättelserna säger något om det som var, det som är och om vad som är möjligt. All text skrivs i dialog med och i opposition mot något, och det ovanstående är viktig kritisk bakgrund för att förstå vad som sammanbinder de tillsynes disparata röster som får utrymme i boken. Det finns många sätt att designa en bok. Istället för att dela in boken efter undervisningsämnen, skolformer eller åldersgrupper, har vi försökt att skapa en spänningsfylld tematisk resa genom ett disparat landskap – i tre temata:

- Del 1: Problem och Program
- Del 2: Processer och Protester
- Del 3: Protes(t)er och Rester

Avsikten med rubrikerna och denna indelning av kapitlen är att ställa frågor och söka svar i samspel mellan estetiska intryck och akademiska uttryck, estetiska uttryck och akademiska intryck. Formmässigt pendlar de olika texterna mellan att leka med och utmana den akademiska formen i estetikens tjänst, och att använda det akademiska språket för att skärskåda och innefatta det estetiska. Växelspelet och samspelet ges ytterligare dimensioner av att fokuserade samtal mellan erfarna lärarutbildare finns som en röd tråd emellan bokkapitlen som dels håller de tre delarna samman, dels binder trådar till den verksamhet alla kapitlen tar sitt avstamp i. Dessa kloka röster i gruppsamtal inifrån undervisningspraktikens processer representerar våra olika ämnesområden, Bild genom Mimmi Larsson, Drama genom Eva Borseman, Musik genom Martin Wikmark samt Dans genom Elis Storesund och Ebba Theorell.

Del 1 ”Problem och Program” består av tre texter som på olika sätt försöker att reda ut några fundamentala frågor. Ketil Thorgersen tar sin utgångspunkt i begreppet estetisk kommunikation för att utmana det hegemoniska begreppet estetiska läroprocesser, men samtidigt också fylla detta med ett didaktiskt innehåll. Pernilla Ahlstrand utgår från styrdokument för teaterämnet och diskuterar om estetiska verksamheter riskerar att förolora sin särart i en skola där det retoriska verbalspråket är den helt dominerande kommunikationsformen. I det sista kapitlet i denna del lyfter Eva Österlind fram hur elever på estetiska programmet upplever sin skolvardag och använder dessa i en principiell diskussion kring möjliga sätt att förhålla sig till estetiska ämnen och estetiska läroprocesser. Samtalsgruppen talar här om ramar, teman och förhållningssätt.

Del 2 av boken, ”Processer och Protester” är den längsta delen. Här presenterar sex författare inblickar i olika estetiska verksamheter och lyfter utmaningar och möjligheter inom dessa, samt möjliga implikationer för samhället, skolan och lärarutbildningar. Maria Pemsel välkomnar oss till annexet *Stallet*, där hon reflekterar kring de estetiska ämnena, och verksamheternas plats inom lärarutbildningens olika program vid Stockholms universitet. *Stallet* och *Vita paviljongen* är namn som används på de byggnader i Frescati Backe där estetisk verksamhet, bild, dans, drama och musik är placerade. Utifrån dessa undervisningslokaler diskuterar Maria Pemsel hur en lärarutbildning där estetiska inslag har snäva ramar kan finna andra möjliga vägar för att erbjuda studenter den estetiska kompetens de önskar och behöver. I kapitlet som följer ger Cecilia Hofsten en inblick i de utmaningar och möjligheter som lärarutbildaren kan erfara i möten med studenter med väldigt skiftande bakgrund och kulturella referensramar. Genom att påvisa vikten av tid, fokus och upplevelse i estetiskt lärande diskuteras de estetiska och moraliska implikationer som följer. I Catrine Björcks kapitel lämnas universitetsvärlden för en stund och läsaren tas med in i bildundervisningen i grundskolan. Med utgångspunkt i studier av digital bildproduktion problematiseras vad estetiska läroprocesser kan vara utifrån ett dialogiskt perspektiv på återkoppling i lärandet. I Maria Wassrins text förflyttar vi oss ytterligare nedåt i åldrarna till de yngsta barnen i

förskolan och den musikverksamhet som de möter. Genom studier av en musikverksamhet som erbjuder barnen ovanligt mycket utrymme för eget initiativ och skapande diskuterar hon vad musikaliskt samspel och agens kan innebära i relation till de minsta barnen. Ebba Theorell går på upptäcktsfärd bland olika platser med en kritisk blick på skolan som estetisk lärandemiljö. Vilka rum erbjuder skolan för barns utveckling? Vilken betydelse har platsernas utformning och ramar i skolbarns vardag? Genom detta perspektiv på ramar för lärande och varande lyfts viktiga aspekter för alla skolans aktörer. Därefter får läsaren följa Staffan Guttman tillbaka i *Stallet* på Stockholms universitet. Han ger en personlig inblick i hur han som lärarutbildare försöker förstå och anpassa bildundervisningen till det studenter önskar och behöver, men också till den standard och professionalism han anser är nödvändig. Med hjälp av samtalsgruppens reflektioner kring sinnen, lek och kreativitet samt reflektion och dokumentation tar vi klivet över i bokens avslutande del.

I Del 3 ”Protes(t)er och Rester” återknyter boken till Ketil Thorgersens inledande kapitel i Del 1 och tar upp ett sociolinguvistiskt och filosofiskt problem kring empirisk undersökning. Utifrån undervisning i Bild ställer sig Torben Freytag frågan: Vad är estetiska lärprocesser? Efter en genomgång av centrala delar av debatten kring de estetiska ämnena och deras innehåll de senaste 20 åren, går han in i ett samtal med elever om vad begreppet kan innebära. I och med detta tydliggörs flera utmaningar, självmotsägelser och möjligheter som följer med begreppet ”estetiska lärprocesser”. Den tredje delen avslutas med Ulrika von Schantz kapitel. Här möter läsaren för första gång någon som sitter i en administrativ position som studierektor, vilket öppnar för att förstå den estetiska verksamheten och dess förutsättningar dels från en viss distans, dels från insidan av det strukturella maktspel lärarprogrammen befinner sig i vid Stockholms universitet och i världen. Ulrika von Schantz beskriver kampen för att få finnas och tvivlet som uppstår i marginaliserandet, samt hur kampen om att hitta, ut-/av-veckla och behålla en självbild kan vara svår: ”när vi blir svampar . . .”. Svampmetaforen är hämtad från formulering av institutionens tidigare gästprofessor Lars Mouwitz. Han bidrar i *Epilogen* till denna bok med ett efterord, där han genom sin

unika position som både insider och outsider ger perspektiv. Han sammanfattar och kontextualiserar texterna och de strimmor till mening som finns kondenseras i uppmaningen: Nu är det dags att *äga rum*.

Denna antologi är uttryck för något som de nordiska grannländerna på båda sidor av vårt långsträckta land har ett ord för: ”Dugnad” i norskan eller ”Talko” på finska. Det är alltså ett gemensamt arbete i snålvinden, där alla frivilligt har bidragit efter bästa förmåga för gemenskapens bästa. I ett kontinuerligt kreativt utvecklingsarbete i seminarier och inspirerande läsningar, workshops och olika performance har adjunkter, lektorer, doktorander och professorer, fasta och tillfälligt anställda, tillsammans skapat denna gemensamma plattform för att bygga och beskriva våra universitets- och skolämnen, verksamheter och processer. På en arbetsplats där sådana storverk kan uppstå i torftig jord kan vad som helst hända. ”Se upp världen! Här kommer estetiken!”

Vår förhoppning är att antologin ska bidra till både undervisning och forskning, eftersom det behövs forskningslitteratur i de estetiska ämnenas undervisning, såväl inom skola som högre utbildning. Speciellt värdefullt är artiklarnas bidrag för att belysa problematiken kring de estetiska ämnenas roll i lärarytbildningen. Boken lyfter även fram ett flertal argument för att höja de estetiska ämnenas status i alla skolformer. Det gäller diskussionen kring lärandeffekter, transfereffekter och hjärnforskning samt livsqualität, identitetsutveckling och demokratisk fostran. Boken strävar efter att ge en klarare forskningsbild när det gäller de estetiska ämnenas roll i skola och högre utbildning, så att motsättningarna mellan så kallade teoretiska och praktiska kunskapsstraditioner verkligen överbryggas. Flertalet artiklar visar också på vikten av ett samarbete mellan skolans estetiska ämnen och kulturskolans verksamhet samt kulturlivets och kulturarvets konstnärliga uttryck.

Estetik och konst i samhälle, skola och högre utbildning befinner sig sedan en tid i en motsägelsefull trend där estetiska uttryck och konst produceras och konsumeras i allt högre grad i ett snabbt växande mediasamhälle. Trots denna ökade betydelse i samhället har utrymmet för de estetiska ämnena i skolan skurits ned inom flertalet skolformer. När skolväsendet varit fokuserat på kortsiktig

mätbarhet och omedelbara effekter som direkt kan utvärderas, tvingas företrädarna för estetiska ämnen föra en mycket pressad tillvaro. Det är vår förhoppning att vi med denna antologi ska bidra till att bryta denna utveckling, så att bildningstraditionen och de estetiska ämnenas kunskapsområden får en mer central och högre värderad roll och därmed ett större utrymme inom skolväsende och högre utbildning.

Slutnoter

1. Exempel: Nationell Estetisk Kongress för gymnasiet (<http://www.estetkongress.se>), ESTO (<https://ullawiklund.wordpress.com/esto-2012/inbjudan-esto/>), Estetikkonferensen i Jönköping som sedan blev NEÄL (<http://www.neäl.se>)
2. Från låten Feeling Good av Newley and Brucusse, kanske mest känd genom Nina Simone ('Feeling Good', 2017)

Redaktörerna

Ulrika von Schantz, Ketil Thorgersen och Anne Lidén
(redaktionssekreterare)

Litteratur

- Alerby, E., & Jórunn Elíðóttir. 2006. *Lärandets konst: betraktelser av estetiska dimensioner i lärandet*. Lund: Studentlitteratur. Retrieved from <http://www.studentlitteratur.se/omslagsbild/artnr/32292-01/height/320/width/320/bild.jpg>
- Aulin-Gråhamn, L. & Persson, M., & Thavenius, J. 2004. *Skolan och den radikala estetiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Ericsson, C. 2002. *Från guidad visning till shopping och förströdd tillägnelse: moderniserade villkor för ungdomars musikaliska lärande*. Musikhögsk. [distributör], Malmö.
- Feeling Good. 2017 (October 22). In *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Feeling_Good&oldid=806526710

- Lindgren, M. 2006. *Att skapa ordning för det estetiska i skolan: diskursiva positioneringar i samtal med lärare och skolledare*. Högskolan för scen och musik vid Göteborgs universitet, Göteborg. Retrieved from <http://hdl.handle.net/2077/16773>
- Lindgren, M., & Ericsson, C. 2011. Arts Education in Swedish Teacher Training—What’s at Stake? *Australian Journal of Teacher Education*, 36(8), 2.
- Lindström, L. 2012. Aesthetic Learning About, In, With and Through the Arts: A Curriculum Study. *International Journal of Art & Design Education*, 31(2), 166–179. <https://doi.org/10.1111/j.1476-8070.2012.01737.x>
- Lindström, L. 2008. *Nordic visual arts education in transition*. Vetenskapsrådets rapportserie 14:2008. Stockholm.
- Marner, A. 2005. *Möten & medieringar: Estetiska ämnen och lärprocesser i ett semiotiskt och sociokulturellt perspektiv*. (Umeå universitet, Ed.). Umeå: Fakultetsnämnden för lärarutbildning, Umeå universitet.
- Marner, A. 2008. Estetiska läroprocesser och/eller estetiska ämnen. I *KRUT Kritisk utbildningstidskrift* (Vol. nr 131:3, s. 5–15). KRUT Kritisk utbildningstidskrift Göteborg. Retrieved from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-31627>
- Saar, T. 2005. *Konstens Metoder Och Skolans Träningslogik*. (Karlstads universitet, Ed.). Karlstad: Institutionen för utbildningsvetenskap, Avdelningen för pedagogik, Karlstads universitet.
- Thorgersen, K. A. 2007. Teachers Reflecting on Aesthetics. *Nordic Research in Music Education Yearbook*, 10.